

חבל נחלתו

רעק"א [בכורים פ"ב אות י"ב] אף הוא הקשה שלטעם שהביא הרמב"ם (וכן כתבו רע"ב) אינו חייב מלקות שהרי הביא טעמו של ר"ש, ואם סבר כרבנן היה צריך לקבל מלקות מהתורה, מחמת ההיקש. ובאור שמח תרץ שההיקש הוא אך לדבר המפורש בקרא, וכיון שאונן במעשר אינו מפורש בקרא אף חכמים צריכים לאסור אכילת אונן בבכורים מ"ושמחת". וכן תרץ בשו"ת יהודה יעלה [יו"ד סי' שע"ב].
ובמאירי [פסחים שם] משמע שדין בכורים כדן מעשר והאוכלם באנינות לוקה עליהם.

שנלמד מהיקש ודייק שהרמב"ם לא הזכיר את ההיקש אלא מ"ושמחת". והסביר שלענין הלכה אין נ"מ, מה גם שנזכר הסבר זה בפסחים [ל"ו ע"ב]. וכן כתב הכס"מ שמקורו של הרמב"ם, והסביר שמכת המרדות היא מפני שהי לאו הבא מכלל עשה.

ביבמות ובפסחים הביאו ברייתא: "ביכורים אסורים לאונן ור' שמעון מתיר. מ"ט דרבנן דכתיב... דאיתקש ביכורים למעשר מה מעשר אסור לאונן אף ביכורים... ור' שמעון תרומה קרינהו רחמנא כתרומה..."

סימן מו

הבעלות על מתנות כהונה לפני נתינתן

שאלה

מהו המצב הממוני של מתנות כהונה, לוייה ועניים, בשלב לאחר שקראו הבעלים שם על המתנה, ולפני נתינתן?

תשובה

ניתן להגדיר את מצבן הממוני של המתנות בכמה דרכים:

1. ניתן לומר שמתנות כהונה שייכות אף לאחר קריאת השם לבעלים, ורק בנתינה הן יצאו מרשות בעליהן. עפ"י זה, כל זמן שלא היתה פעולת הקנאה אין המתנות יוצאות מרשות בעליהן לרשות הכהן, וקריאת השם פועלת מבחינה איסורית להגדרת המתנה אך לא לנתינתה.

2. מבחינה ממונית המתנות שייכות מקריאת השם למקבליהם העתידיים, אלא שהן חסרות עדיין נתינה, וע"כ הן עדיין ברשות הבעלים הראשונים, אולם אין הנתינה אלא תוספת מצוה שאינה משנה

בצד הממוני כממון השבט אלא בירור המקבל הפרטי. המשמעות של הבנה זו במתנות כהונה היא שאם אף לקטנים הקנתה התורה, ניתן לתיתן להם שהרי אין צורך במעשה קנין אלא בנתינה פיזית בעלמא. וכן אם מישהו מהשבט תפס לא יוציאו מידו.

3. ניתן לומר מצב ביניים שהמתנות יצאו מיד הבעלים אבל כיון שלא ניתנו, לא שייכות עדיין למקבליהן. במצב זה צריך להגדיר בדיוק את מצבן, האם שני הצדדים (הנותן והמקבל) יכולים לבצע פעולות קניניות במתנות.

א. בכל אחת מהמתנות הנ"ל קימת מצות עשה מהתורה על נתינתן, וע"כ כל המעכבן ואינו נותנן ליעדם עובר בעשה כל מתנה בעשה שלה. וברמב"ן בסה"מ שורש י"ב במתנות הטובלות שתי מצוות הפרשה ונתינה, ובמתנות שאינן טובלות נתינה בלבד. לפי"ז המניחן תחת ידו

חבל נחלתו

דלקט שכחה ופאה אין בהם טובת הנאה, ואם הוא מחוייב ליתנו למי שתובע ראשון ה"ל ממון שיש לו תובעין, **אלא ודאי אפילו בדבר שאין בו טובת הנאה לבעלים אינו מחוייב ליתן אלא למי שהוא רוצה**, אלא שאם בא ולקחו **אין מוציאין מידו וממילא במידי דאית ביה טוה"נ אפילו לקחו מוציאין מידו** וכן כתבו בתוספות". וכונתו לתוס' ד"ה 'יש' [חולין קל"א ע"א] שכתב כן.

עולה לשיטת תוס' (בחולין שם) והר"ן שעל אף שיש חילוק בין מתנות עניים למתנות כהונה, בשני סוגי המתנות בעלים מעכבים את מקבלי המתנות מליטלם ללא רשותם, **ואין סיבת העיכוב מחמת קנין הבעלים בחפץ שהרי במתנות עניים הדין הוא עזיבה ואין לו בהם כלום**, אלא **זכות לא ממונית** שהתורה הקנתה להם לבחור את מקבל המתנה. ובמתנות כהונה למ"ד טוה"נ ממון בעלים מוציאים מיד התופס ללא רשותם.

וכנראה שכשיטה זו כתב במחנ"א [טוה"נ]: "נמצא עולה מהאמור דטובת הנאה אף אי לא הוי ממון לא הוי כדברים שאין בו ממש, דאי הוי כדבר שאין בו ממש היכי מצי להורישו לבניו... ועוד אי טוה"נ הוי כדבר שאין בו ממש איך יכול להקנותו בקנין או באגב... מכל זה ע"כ צ"ל דקנין כל דהו אית להו לבעלים בגוף המתנות..."

ד. תוס' [ב"מ ו' ע"ב בסוף ד"ה הא (מעמ' קודם)] התקשו באותה בעיה, ושאלו: "וא"ת אמאי אין מוציאין מידו והלא הבעלים יאמרו ליתן לכהן אחר (בתוקף ספק בכורות) וי"ל במכירי כהונה א"נ אינו יכול לתובעו רק טובת הנאה שיש לו בו למ"ד טובת הנאה ממון... לפי התירוץ הראשון: המכיר הוא התוקף, ומשמע שהמתנה חסרה הקנאה,

ואינו נותנן אינו עובר באיסור גזל, אלא עובר בעשה בלבד. ועי' ביש"ש [חולין פ' הזרוע] ובמהר"י קורקוס [הל' בכורים פ"ט הט"ו] שסברו שכופים אותו עד שתצא נפשו ככל מ"ע.

ב. קיים חילוק עקרוני בין מתנות כהונה לרוב מתנות עניים, במתנות כהונה יש חיוב נתינה וע"כ יש בהן טובת הנאה, לעומת זאת במתנות עניים (פרט למעשר עני המתחלק בתוך הבית עי' נדרים פ"ד ע"ב), כתוב: "תעזוב אותם" וע"כ החובה לעזבם ואין לבעליהם הראשונים טוה"נ בהם. את משמעות המצב שאין טוה"נ מסביר רש"י: "אין בידם לתת לכל מי שירצו אלא כל הקודם זכה..." [חולין קל"א ע"ב ד"ה אין]. ובהמשך הסוגיא שם [ד"ה כולהו] מוסיף: "שצריך להניח שם בהפקד ולא שיחלקם"... לפי דברי רש"י עולה שבמתנות עניים, בין אותן המוגדרות ע"י מצבים מקריים שנוצרו (לקט, שכחה, פרט, ועוללות), ובין זו המצריכה פעולה של בעל השדה (פאה), בכלן מצבן הקניני לפני ירידת העניים אליהם הפקר יחודי שהוא רק לעניים ולא לעשירים. (בניגוד להפקד בידי אדם עי' פאה פ"ו מ"א). לפי"ז אין בעל השדה יכול למנוע עני מליטול, ובעצם אע"פ שהמתנות בתוך רשותם של הבעלים הרי הן **אינן שלהם**, ועניים מותרים להיכנס וליטולן.

ג. אולם הר"ן [חולין דף מ"ה ע"א מדפי הרי"ף] חלק על רש"י, וז"ל: "דהא ודאי אפי' מידי דלית להו טוה"נ לבעלים כלקט שכחה ופאה כדאיתא בגמ' [דף קל"א]. אם בא עני ושאל ממנו **אם רצה אינו נותן לו** דאי אמרת דכל שאין בו טובת הנאה נותן על כרחו למי שתובע ראשון מאי פרכינן [כדף ק"ל]: לרב חסדא מבעל הבית העובר ממקום למקום

חבל נחלתו

[הל' בכורים פ"ט הי"ד] כתב: "ומשמע דאפי' בא בהרשאה מכל הכהנים שבטיר פטור מלשלם, כיון דמעיקרא היה ממון שאין לו תובעים, וזהו שכתב רבנו שאין לו תובע ידוע. אי נמי דמצי למימר ליה: דילמא אתי כהן אחרינא מעלמא ולו אני רוצה ליתן המתנות". למדנו, במקום שלא שייכת טוה"נ, אין לבעלים שום זכות בהם.

ו. רש"י [חולין ק"ל ע"ב ד"ה ופריך] כתב שכהן זוכה במתנות מן ההפקד בבהמה שחוטה שבאו לידו קודם שהורמו (למ"ד מתנות שלא הורמו כמי שהורמו), ומי שלוקחן ממנו עובר בגזל. הרש"ש הקשה: הרי יש בהן טוה"נ לבעלים, והפנה לרש"י בריש העמ' הבא [ד"ה כמין], בו כתב רש"י: "כמי שהורמו דמין, זכה בהם מן ההפקד שהרי קדם, ל"א שמטר לו את הטבל לזכות בתרומה שבו". ונראה ששתי הלישנות ברש"י נחלקו בשאלת הרש"ש האם הנתינה מעכבת את זכיית הכהן, לפי הלישנא הראשונה (וכן פרש רש"י בע' הקודם) המתנות הן כהפקד לגבי הכהנים וע"כ הקודם זוכה, והנתינה אינה מעכבת, ומשמע אפילו למ"ד טוה"נ ממון. לעומת זאת בלישנא השניה סבר שהנתינה מעכבת וע"כ הצריך את הנתינה לשם זכיה. ושתי הלישנות ברש"י מקבילות לתירוצי התוס' בב"מ. לתירוץ הראשון המתנות ביד מפרישיהן הן כהפקד לכלל השבט, בעוד שלתירוץ השני יש לבעלים קנין בהן ע"כ הן צריכות הקנאה.

וכן בהגהות המהרש"א (לרבנו שלמה בן רעק"א) [חולין ק"ל ע"ב ד"ה לרש"י] ציין לתוס' בב"מ לעיל וכונתו נראית כאביו (לעיל אות ד) שמצב המתנה טרם הנתינה לכהן הוא הפקר לכלל הכהנים והתוקף ישלם לבעליהן למ"ד טובת הנאה ממון. וכן הבין

וכיון שבמכיר עסקינן אי"צ בהקנאה. למדנו שמתנות כהונה צריכות הקנאה ואע"פ שכבר קרא עליהן שם. (ותירוץ זה חולק על הר"ן ותוס' בחולין שלא הצריכו הקנאה ואע"כ יכול להוציא מיד החוטף). לפי התירוץ השני אי"צ בהקנאה, ובעלי המתנות יכולים לתבוע מהחוטף רק את טובת הנאה למ"ד טובת הנאה ממון.

בגליון הש"ס לרעק"א העיר שדעת רש"י בב"ק [ס"ו ע"א ד"ה עד שצבעו] כתירוץ האחרון בתוס'. שם כתב רש"י: "לא הספיק ליתנו לו, לראשית הגז לכהן עד שצבעו פטור מראשית הגז דקנייה בשנינו, ואפילו דמים לא משלם, דאין כהן יכול להזמינו בדין דיכול לומר לאחור אתנו אבל קודם שצבעו מי שחטפו זכה בו".

כאמור, התוס' בחולין והר"ן חלקו על דברי תוס' בב"מ ובשתי נקודות: א. לבעלי המתנות זכות לקבוע מי יקבלם מהשבט המקבל. ב. למ"ד טוה"נ ממון הבעלים מוציאים מיד החוטף. ה. ישנו מצב נוסף של גזל מתנות מתוכו ניתן ללמוד מהו סוג הבעלות של בעל המתנות.

בחולין [דף ק"ל ע"ב] גופא אמר רב חסדא המזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור, מ"ט איבעית אימא דכתיב זה, ואיבעית אימא משום דהו"ל ממון שאין לו תובעים". וברש"י באר: "המזיק מתנות כהונה קודם שנתנו לכהן השליכם לאור או לים". (וסיבת פירושו קודם נתינתן שאחרי כן לכר"ע הוי ממון כהן והמזיק חייב בתשלומים). נפסק בשו"ע כתירוץ השני (אליבא דתוס' חייב לצי"ש, והר"ן חולק, ועיין במאירי שאיחד את שני הטעמים).

שמענו מכאן שגדר המתנות קודם נתינתן – ממון שאין לו תובעין. וברדב"ז

חבל נחלתו

אף בתוס'. (וביתר פירוט נמצא בחי' רעק"א על הש"ס שלוקטו מכל כתביו, ושם הערה ארוכה מבן המחבר).

את פירוש רש"י זה הביא אף המהר"י קורקוס כהסבר לפסיקת הרמב"ם נבכורים פ"ט ה"ח] שכהן שחטף מתנה מלוי (שספק מקבל מתנות זרוע וכו') אין מוציאין ממנו. ז"ל: "ומה שהקשו עוד ממה שיש לו בו טוה"נ טובר רבינו (הל' תרומות פ"ב ה"ט) דהיינו ליתנו לכל מי שירצה ואין יכול להוציא מידו אבל אם תפס הכהן הרי הוא כזוכה מן ההפקר" (ומביא ראייה מרש"י).

ז. אולם בכרתי נסי' ס"א אות ל"ח] כתב: "ודע דכתב בפר"ח בשם הר"ן דקיי"ל מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיינן ואם לאחר מיתת בהמה תפס הכהן הבהמה לרשותו בלי ידיעת בעל בהמה למ"ד טוה"נ אין ממון, וכן ס"ל לרוב הפוסקים... א"כ הוי הכהן זוכה מהפקר והמתנות שלו דה"ל כמופרשין והם שלו, והנטולן גזלן הוא. אבל למ"ד טוה"נ ממון א"כ יד בעלים גביה ולא זכה ליה רשותו, כי אם שהפקיד בעל בהמה בהמתו לכהן, ועי' ח"מ אי מהני ביה מטלטלין אגב קרקע דמתנות כהונה נתינה כתיב ביה". עולה מהכרתי והפר"ח שהבינו את שני התירוצים בתוס' ב"מ כתלויים בשאלה אם טוה"נ ממון. כשלמ"ד טוה"נ ממון צריך הקנאה ולא אך תשלום פיצוי על אובדן טובת ההנאה.

ודבריו מתאימים למסקנת הש"ס נב"מ י"א ע"ב] "ולא היא מתנות כהונה כתיב בהו, חליפין דרך מקח וממכר הוא, מטלטלין אגב מקרקעי נתינה אלימתא היא". וברש"י שם הדגיש מספר פעמים שאין זו נתינה בעלמא אלא הקנאה. (ובגוף המתנה ולא אך הקנאת רשות והמתנה כיון שהיא הפקר זכה בה) וא"כ צ"ע למ"ש לעיל שלרש"י אי"צ בהקנאה.

ואולי כתב אליבא דלישנא בתרא בחולין וכמ"ד טוה"נ ממון וצ"ע.

וכ"כ בבית הלוי [ה"ג סי' מ"ו אות ג'] למ"ד טוה"נ ממון, ז"ל: "דהרי בכל מעשר יש בו שני ענינים, אחד טוה"נ שבו שהוא שייך רק לבעלים לחודא, שנית גוף המעשר שהוא שייך מענת שהופרש לכל הלויים שבעולם ולא להבעלים, וזהו תלוי בהך סברא דטוה"נ אם הוא ממון ואז נחשב כל הפירות כאלו הם של בעלים לגמרי ויכול להקנותם באגב או בחליפין לגמרי, אבל אם נאמר דטוה"נ אינו ממון נמצא דהגוף הפירות לא חשיבא ממון והגוף לא יכול להקנות לא בחליפין ולא באגב דהם קניינים הבאים מכח המקנה ואי אפשר לקנותם רק בתורת חצר כזכייית הפקר שנקנים בחצר". וכ"כ באמרי בינה [תרו"מ סי' ד'] "ולפי"ז לענין טוה"נ נמי למאן דטובר טוה"נ ממון... תרו"מ וכד' דמותר בהנאה הוי ממון וקנין הגוף לכך הגבב חייב לשלם כל דמי תרומה".

וכ"כ הקצות נסי' ר"ד ס"ק ג']: "ואפשר דהרא"ש ס"ל דלמ"ד טובת הנאה ממון ה"ל כאילו כל המעשר שלו, ועמ"ש בסי' ער"ה סק"א סברא זו בשם הריטב"א".

ח. אמנם החת"ס [יו"ד סי' רצ"ב] כתב: "ואפילו נימא אין קנין לקטן מהתורה מ"מ במתנות כהונה לא כתיב ונתן בידו שצריך יד לקנות, אלא נתינה כתיבה ביה וכיון שנתנו הבעלים לכהן יקנה או לא יקנה כיון שנתנו לו יוצאים ידי נתינה". למדנו שלדעתו במתנות כהונה אי"צ בפעולה קניינית בנתינתם. והוקשה לו מב"מ מ"ג וזקנים ותירץ: "ובפ"ק דב"מ גבי ר"ג וזקנים דשקיל וטרי הש"ס אי חצרו קונה לו בשאינו משתמר התם בשלא נתנו לעצמו של כהן אלא מקניהו ע"י חצרו או חליפין ואם אין זה קנין הרי לא

חבל נחלתו

סיכום

נראה ששלוש שיטות לפנינו בהבנת הבעלות על מתנ"כ: שיטה אחת הטוענת שהמתנות לאחר הפרשתן הן כהפקר לכל שבט הכהנים, אף למ"ד טוה"נ ממון, וע"כ אי"צ הקנאת בעלים למקבל אלא נתינה בלבד, ואם חטף משלם לבעלים את טוהה"נ. שיטה שניה שלמ"ד טוה"נ ממון יש לבעליהן חלק בהן, אף אחר שהופרשו וע"כ צריכות הקנאה. וממילא החוטף משלם אותן לבעליהן, ואי אפשר להקנותם לקטן. שיטה שלישית (תוס' ור"ן חולין) שאף אם טוה"נ אינה ממון, והמתנות הפקר ביד בעלים, יש להם זכות למנוע אחרים מלקחתם. ולמ"ד טוה"נ ממון מוציאים מיד החוטפים.

נתן כלל, אבל אם נתנו לו אין צריך שיהיה לו יד לקנות". וכדעת החת"ס שאין צריך הקנאה אף שצריך נתינה, מסיקים אף בקצות החושן [ח"מ סי' רמ"ג ס"ק י"ח] משום שכהנים משלחן גבוה זכו. וכן כתב בחלקת יואב [ח"מ סי' כ"ג] ז"ל: "אבל השאילתות נ"ל דסובר מהיפוך להיפוך דזכות בגוף הדבר לכו"ע ליכא אף למ"ד טוה"נ ממון רק דפליגי אם יש בו הנאה כלל"..." וע"ש שהביא כמה ראיות לדבריו. וכ"כ באריכות בהגהות יד אפרים [י"ד סי' ס"א]: "ואמנם העיקר בזה לענ"ד בעיקר הדין לענין תרומה ומתנות דמותר לתת לקטן ויוצא בו ידי נתינה דבתרומה שנתמרח הכרי וחל עליו חיוב תרומה אית להו לכהנים חולקא בגייה והרי הכהנים כשותפים באותו הכרי" והביא ראיות לדבריו.

סימן מז

מכירי כהונה

שאלה

האם יכולים להיות לאדם כמה כהנים שלהם הוא נותן מתנותיו עפ"י דין מכירי כהונה או שהוא חייב לתת דוקא לכהן אחד.

תשובה

מהרמב"ם משמע שלכל אדם יכול להיות כהן/לוי/עני אחד בלבד, ואם יש לו כמה אי אפשר לזכות בדרך של מכירי כהונה. ז"ל בפה"מ:

"ואם היה רגיל אותו הכהן או הלוי או העני לקבל מישראל זה, וגם ישראל זה אינו נותן

כי אם לו הרי כל המתנות שיש אצל ישראל זה כאילו הגיעו ליד אותו הכהן או הלוי או העני ואינו צריך לזכות לו ע"י אחר". וכ"מ מדבריו בהל' מעשר: "ואם היו רגילין ליטול ממנו והוא רגיל שלא יתן אלא להן אינו צריך לזכות ע"י אחר..." וכ"כ ר"ע מברטנורה:

"ואם הוא רגיל ליתן תרומותיו ומעשרותיו לזה הכהן... שהלוה להן אי"צ לזכות להם מעשרותיו ותרומותיו על יד אחר אלא לוקחן לעצמו מיד אחר שיפרישם. אבל אם רגיל ליתן תרומותיו ומעשרותיו לאחרים אינו יכול לעכבן בחובו עד שיזכה להם ע"י אחר תחלה